

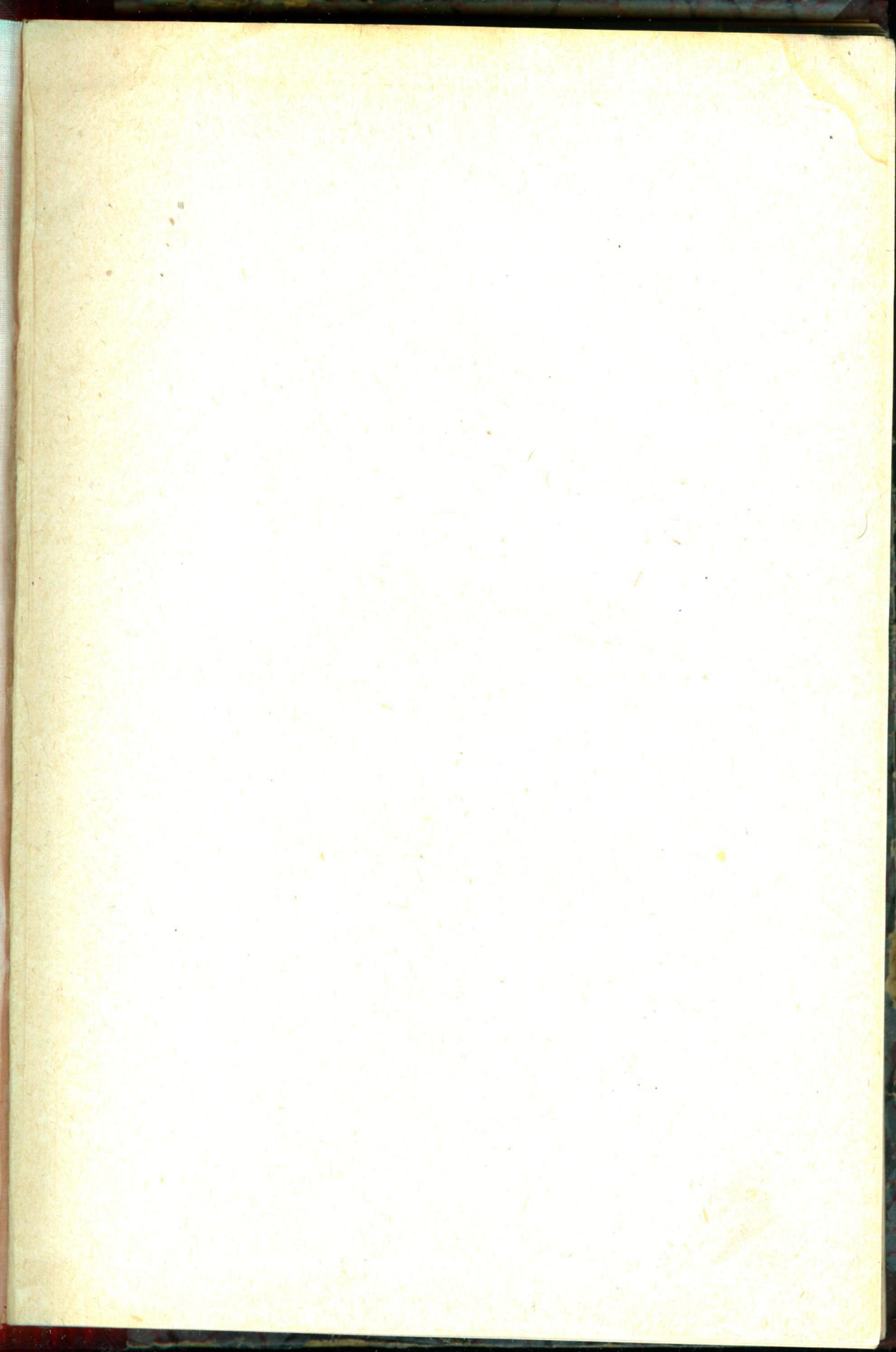
~~581~~
H
7173832
1930p. K. 1.
rep. univ.

V.N. Karazin Kharkiv Natl. University

00473293

4

K.5817

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

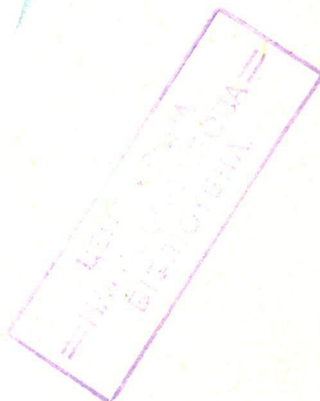
ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ І ЛІ-
ТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1
(82)

1930
399

1930

1010 (100)

СІЧЕНЬ

1930

53

Бібліографічний опис цього
видання вміщено в „Літописі
Укр. Друку“, „Картковому ре-
пертуарі“ та інших покажчиках
Української Книжкової Палати

ЗМІСТ

	стор.
М. Шеремет. Будують дім	5
М. Мінько. Виселок в пилу	8
Л. Первомайський. Салдацьке весілля	29
П. Капельгородський. Непорозуміння	30
Ю. Сень. Заводам спів	64
Г. Коляда. Воскресіння сонця	65
М. Чернявський. Перед лицем Азії	67
Л. Підгайний. Творчість О. Досвітнього	75
Ф. Малицький. Поет комсомольської весни О. Жаров	91
В. Клементис. Словацька література	112
Г. Моргуліс. Альфред де-Мюссе	122
О. Байкар. Кримсько-українська правнича мова	134
Р. Кутепов. До питання про теорію пан-Європи	157
Є. Холостенко. На фронті ІЗО	164
Л. Величко. Другий Всеукраїнський Сходознавчий з'їзд	180
Хроніка	183
Бібліографія	196
Листи до редакції	227

МИКОЛА ШЕРЕМЕТ

БУДУЮТЬ ДІМ

Будують дім.
Рівняють темну яму,
що романтичною здавалася в пільмі,
через яку боялися іти,
у кого бриль новий,

хто брязка мідяками.

Це місце прокляте. Забуте пожарище,
Полинь і присок. Камінь і кістяк.
Приблуда кішка водить тут котят,
і пестить їх, а потім душить нишком.
Проходив хто

і кожному здавалася
по - різному, всіма забута пустка:
одні напевно б лишаєм назвали,
чи гнійником, чи огнищем розпусти.
Дивився другий на шерг будинків
і згадував чогось про інваліда;
коли ж до того він романтик чи сновиди,
йому ввижались героїчні вчинки.
Для мене вулиця — два щелепи зубів,
які жеруть і труть

і ніччю

і щоденно.

В будинків, бачу — морщаться лоби,
від праці тяжкої,

від боротьби,

щоб не було життя злиденним.

Я спав і снів.

І раптом, десь ізнизу,
із глибини мовчазної землі,
високо в небо лемент продзвенів
і зник...

То чув я лязк заліза,
що тільки - но привезли візники.
... Меткий прокинувся і став на ноги...
Возили камінь, цеглу і пісок,
здіймали куряву, —

і гам високий

всідно

як стовп

стояв,
як стогін.
Я кожен день уранці прокидався
під гуркіт каменю
і стукіт молотків,
десь скавучав
і скиглив
шків,
по блоку вгору цебер підіймався.
За кілька день
зненавидів я тишу,
так само, як нестерпний шум,
як щось настирливе
не переносив змалку.
Тепер чекаю
чуйно і глибоко,
що за хвилину розпанаха спокій,
залізо дзизне десь,
чи бахне балка...
Моє допитливе і пильне око
крізь щілини дошок дивилось потай,
як все росла й росла робота.
Вже не пізнати було тої пустки,
тої ями,—
Натомість бачили,
що мов на диво
з бетону клавсь палац - будинок.
Будинок ріс,
вилазив з риштування,
як жолудь з чашечки,
як лускався горіх.
Вгорі
ось скоро вже на здивування
замає прапор —
гордий крик
всепереможньої людської праці.
І кожен робітник тягнувся до мети,
по риштуванню ліз все вгору - вгору,
і гордість, і любов на півному чолі
йому ясніли.
З притиском і пильно
він мурував цеглину до цеглини. —
На сьомім поверху,
де хмари і вітри,
на крайнім виступі
я чоловіка стрів,
каменяра, будівлю що вершив.
Під ним неначе коливалося море
голів і слів, що рвалися в далину,
і дивним гимном чулася йому
могутня пісня колективу.

.....

Неначе з безвісти повстав великий палац.
З бетону й скла ми збудували дім,
будівлю нашу,

впевнені у тім —
вода не змие і вогонь не спалить.
Бо кров і піт

замішані в пісок,
його розносили ми всі руками.
На'дному місці, буде кілька сот,
покладений лежати камень

І кожен день,

вечірньої пільми,
на небосхилі хтось стрункий і сильний;
стоїть будинок, як могутній символ,
стоїть будинок

гордий,

мовчазний.

Київ

МИКОЛА МІНЬКО

ВИСЕЛОК В ПИЛУ

РОМАН

I

„... а про чоловіка твого, люба племіннице Таню, ти правду кажеш, поганий і нечесний він, коли почав робити все те, про що ти нам писала. Ми ще побалакаємо про це, як ти прийдеш. Відносно твоєї матері мої погляди ти знаєш. Ми з Ньюною думали про твоє майбутнє. Важко тобі буде в городі, загинеш з дитиною, та, думаю, і чоловік твій скоро знову почне липнути до тебе. Ти ще молода, пожалієш його, подумаєш, може зміниться він, зійдеся і почнеться ще гірше. Я бачу, що ти писала правду—значить, тобі важко. Ми з Ньюною подумали от що: їдь ти до нас. У школі тут вільне місце. Потурбуйся там. Вчителюватимеш. Доньку твою Надійку ми любитимемо, як і тебе. Перебудеш зиму, та й побачиш, як тут; не схочеться жити — поїдеш.

Поміркуй же, Таню, над цим добре й, коли рішиш їхати, то не бійся нічого, кидай все і їдь. Ждемо відповіді. Твій дядя Яша

Танічко, а я все хворію. Приїдь, а то вмру і тебе не побачу. А не вмру, так ми з тобою гусей та індиків будемо розводити. Поналуплювалося вже 28 інд. та 17 гус.

Твоя тьотя Ньюна“

Сьогодні з шахти до контори завітав інженер Войков. Як мив дядя Яша руки, він уклонився старому чудакові і весело та голосно, голосніше, ніж це треба було, гукнув:— Добри - день, Якове Кузьмичу!

От про це дядя Яша збирався поговорити з інженером. Але, на жаль, йому не пощастило наздогнати інженера, бо Войков був молодий, прудконогий і трохи гоноровитий. У конторі він міг приязно поляскати Якова Кузьмича по плечах, але піти з приймачем, іти з ним вулицею інженер не наважився.

Зрозумів це дядя Яша аж тоді, як Войков був далеко попереду. Контора Н. К. Ш. С. містилася на вітці, що до неї од виселка треба було йти хвилин 20 — 30.

Дядя Яша за інженером не погнався, а пішов додому своєю улюбленою дорогою через балочку, повз переїзну будку основної залізничної колії.

Ідучи він завжди думав. Це була звичка і почасти потреба. Дядя Яша був не з тих, що солодко упиваються у думці виграними стома тисячами. Ні, його цікавить інше: він думає про людей, про політику, про життя і тільки трохи про себе та Ньюну. Тонкий, як глиця, дядя Яша ступає не поспішаючи, іноді балакає сам до себе, іноді зупиниться. І мабуть удвадцять не знаходить він рятунку з своїми п'яницями. Справді, що робити з п'яницями і з таким лихом, як алкоголь?

Ну, єсть, думав дядя Яша, бідні. Більшість людей бідні. На світі безліч ледацюг, п'яниць, жорстоких, неосвічених. А як помиляється той, хто думає, ніби

всі люди — погань. Багатьом уже дядя Яша говорив про це. Тут, у колишньому Царевому Байраці, всі, і питущі і непитущі, спускаються глибоко, іноді більше ніж на 100 метрів, у землю, тоді, коли сонце тільки прокидається і, свіже, трохи спухле, немов зі сну посміхається до степу, байраку, річки Зеленої Змійки, до он тієї грушки - дички, до маленьких, як дивитися на їх од станції, наче зроблених із порожніх сірничкових коробочок, шахтарських хаток, до всього, що живе, — а вилазять на світ божий вже тоді, як сонце мале й зле ховається.

Дядя Яша вдивляється, чи не видно кого біля будки. Там нікого немає. Будник, вгадує він, десь спить, або тачкою возить гній на город.

Не варто поспішати додому, коли така чудова година.

— Вилазять оті питущі та непитущі чорні, як з того світу. Всі вони, здається, незадоволені, — більшість худіші, ніж були вчора, а йдуть мовчки, дуже мало балакаючи один з одним, наче не помічають своїх товаришів.

Важка праця. У кого немає жінки, той іде до Березницької пити пиво. У багатьох жінки єсть. Ті жінки ждуть своїх чоловіків. Через суботу в суботу всі вони лаються, потім плачуть, жаліються на гірку долю, знову лаються, показують на дітей і знову плачуть. Чоловіки огризаяться, засоромлені мовчать, іноді б'ються.

Дядя Яша вже не раз думав над тим. Якби змога, — він за день зробив би те, чого ніяк не зроблять за дев'ять років. Може зараз ні комуніст Чайка, похмурий і добрий, ні товариш Мартин, секретар, ні голова профосередку, ніхто не мізкує про це, а дядя Яша мізкує.

Духовно статечна людина міркує приблизно так: випити, звичайно, можна, але треба знати міру; треба володіти собою і не жити тільки горілкою. Горілки не треба боятися, треба, щоб вона, горілка, була в тебе, як насіння, як цигарка, сірничок: схотів, ковтнув, схотів, виплюнув геть. Кажуть, що він не вип'є. Помилка. Дядя Яша, коли що, може купити пляшку доброго вина, пляшку горілки, кинути в горілку корінців — гвоздики, кориці, калгану, бадяну, „дикохту“, — може випити сам, може й своїх знайомих сусідів чи там співробітників почастувати.

Він згадав начальника станції Кніфутова. Колись на тій самій станції був за „смотрятеля“ складу й він. Рай, а не життя! Скільки цікавих, навіть, як кажуть, конспіративних розмов, які хороші знайомі, скільки чаю з вишнями випито в зеленій альтанці... Кніфутів умер під голодний рік. Дядя Яша похитав головою. Тепер залишилася вдова та дочка Маруся Кніфутова. Такого батька дочка і комсомолка... Не дурно мати не іде до дочки.

Так хіба неможна так само провести час і тепер? Можна. Побалакати про революцію, про щось із життя, про Репіна, Айвазовського, Івана Кронштадського, згадати 905 - й рік, Столипіна, Трепова, Думу... Це ж так цікаво! Скільки не менш цікавого може згадати людина, що прожила півста років... Так, це і цікаво, і весело, і, коли хочете, пристойно. Як же не дивуватися з тих, що п'ють лише для того, щоб потім бити вікна, валандатися вулицями, лаятися поганими словами, або, що аж ніяк не розумно, — спати.

Дядя Яша, Яків Кузьмич Гора, або як його по - за - очі звали „Ісус Христос“ був приймачем вугля від комісаріату шляхів сполучення. Його робота була важка, як і всяка робота коло вугля.

Тим часом, як іншим доводилося поратися тільки біля вугля, йому треба було бути і на складі, і коло ваги та вагонів, і в конторі, жовтавій халабуді, де на силу вмістилися стіл, чавунна пічка та два стільці.

Він вже пройшов майже пів дороги.

Коло каменя, що од нього дорога повертала до Байраку, він зупинився і сів на знайомий обтертий камінь. Так було щодня, через цілий рік, крім зими, коли камінь був холодний і сідати на нього було небезпечно.

Старій людині, що має стільки років на плечах, од цифр, фактур, всіляких бланків та звідомлень боліла голова. Каторжна робота, не легша за роботу забойчика. Конторська? Канцелярський шур? Спробуйте самі побути таким шуром! Говорити так можуть тільки люди недоумкуваті. Цей чудакуватий приймач з чорним, як стара бронза лицем, з невеличкою борідкою, з лисиною, що схожа на боксерську рукавицю, з свіжими, як дві мокрі ягодики терену, очима, сміхотливими, часто радісними, шанував працю всіх.

Не треба й думати багато, щоб дійти до таких простих висновків: людина відає м'язи, силу й життя роботі; всяка праця забирає молодість, кров, енергію... Під кінець життя людина робиться така, як дядя Яша, або як будник. Сила у людини єсть; єсть, єсть сила... Вона відчувається, проте її небагато. У дяді Яші, щодо цього, єсть влучне порівняння. У купці сотня яблук. Хтось одкладає, або їсть із купки по одному яблучку. Одкладало, одкладало та й одклало п'ятдесят. Здається, ніби залишилося ще багато, а справді половини немає. Дивиться людина — багато ще. І двадцять п'ять зосталося, а здається багато. І п'ять—яблука, і одно—яблуко.

Як же він може не шанувати чужого труду?

І дядя Яша зовсім не сердиться на тих, які сміються із нього. Смійтеся, але він, крім фізичної, виконує працю розумову. Він ходить, бігає і дивиться за вагою, сам іноді виважує і слідкує за якістю вугля, слідкує за своєчасним навантаженням і посиленням його.

Все це записується, переписується. Хай той, хто сміється, спробує до строку вислати звідомлення, хай спробує подихати чорним пилом, або пополазити під вагонами; хай в негоду, або в мороз, у тій будці, яка не один десяток років править за контору, спробує посидіти за паперами коло червоної од нагріву пічки, а потім зразу ж бігти на сніг, або вітер і дощ.

Хай спробує. Він шануватиме і свою і чужу роботу. Ні, ніяк і ніколи не зрозуміє дядя Яша тих, хто шуткує з нього.

Як стомляться вже не тверді ноги од біганини по грудках антрациту, як заболить спина од вітру, продувів і сидні, коли заб'є горло і ніс пилюкою так, що хрускотить вона на зубах, як скалки скла,—дядя Яша тоді мовчить. Він ні до кого не говорить і не хоче, щоб говорили з ним. Швидче накидають вугіль робітники. Дядя Яша ледве встигає робити зазначки. Всі поспішають. Пил летить, виблискує. Губи всім чудно липнуть одна до одної і здається, що всі суворі, міцні і горді. Дихають тільки через ніс.

Буває, за кілька годин ніхто не промовить і слова.

Тільки йдучи з роботи він до - схочу дихає свіжим повітрям. Дихає, як гімнаст за вправою, слідкуючи, щоб за кожним разом цього чарівного повітря набрати стільки, скільки можуть умістити легені.

Свіже повітря...

Хіба люди, всі, що роблять у диму від цигарок, коло нагрітих печей, що працюють у поросі з вугля, глини й тютюну, хіба вони розуміють, що значить оце прозоре повітря, що пахне бур'яном, землею, волею. Ні, не всі.

Багато зміг би сказати декому дядя Яша. Але навіщо балакати з поважними бухгалтерами головної контори, навіщо балакати з Войковим? Багато молодших за нього людей покепкують з нього та й все.

А от жінка, Нюня, Ганна Павлівна, вислухає його, гляне в чорні теренки очей, білою чистою рукою поправить йому комір і скаже:

— Яша, Яша, і вічно ти з якимись ідеями. Все ти не так, як у людей. Обтруси краще на завтра піджак,—от що я тобі скажу.

Золота жінка! Якби не ця противна хвороба...

Потому вона мовчки, спокійна, така ж спокійна, як і світло лампи, як і всі вечори у нього в хаті, просидить, латаючи білизну, або вишиваючи.

Як їй сьогодні?

Білява, повна, не зважаючи на хворість, ніби й свіжа, вона схожа на німкеню. В її повільних рухах, у посмішці дядя Яша побачить прихильність до себе.

Іноді йому навіть здається, що він не вартий її. Справді - бо, він худий, старий, слабодухий, „Ісусик“, „Христосик“, а вона ще не стара, збереглася. У неї ще й досі товсті коси. Тільки над скронями волосся сивуває, немов лишилося на ньому трохи пудри. У неї зеленкуваті зіниці і ясно - сірі кільця навколо їх.

Дядя Яша вправно одним ударом вибив з мундштука недокурок. Він видихнув повітря так, щоб у легенях зовсім не лишилося диму. Бадьоріше пішов він і, здавалося, рівніше держав спину.

Як тут хороше! Яке чудове повітря! Улітку цей Царів Байрак лізе на схили землі, як величезна отара чорних - чорних овець. Схили, як м'язи, земля, як тіло жінки.

Річка Зелена Змійка біжить, в'ється між корінням, грудням, рослинами і щезає десь за горою. Збоку од яру, аж на горі, стоїть вже давно осамотніла дичка-грушка, ніби підстрижена, чепурненька, сумна сирітка.

За будкою, у полі, насип старої, вже непотрібної вузькоколійки, вона заросла бур'янами. Далі — станція. І взимку і влітку ця станція сіра така ж самотня, як і грушка, ніби порожня.

Шерега топіль, — як сувора, відважна варта.

У полі, особливо коло насипу вузькоколійки, сила ромашок, якихось рожевих квіточок, полиню, коників, ящірок, метеликів, пташок.

І чого тільки там немає!

І кожне робить своє. Життя йде, як годинник. Трава росте сама і не заважає рости квітці; пчілка гуде над квіткою, бере мед і несе його у вулик; комахка заклопотано й завзято тягне більшу за себе суху трісочку.

І тоді над усім голубий простір, а в просторі, як суддя — урочисте блискуче сонце.

І їй - бо, коли б не хотілося їсти, дядя Яша, не думаючи довго, спустився б у балку і виходив увесь Байрак, увесь яр. Пішов би на річку, до грушки. Хай Нюня посидить сама — не вмере.

Він згадав, як колись він водив маленьку племінницю Таню, тоді ще схожу на білу кізку, гуляти. Згадав як розповідав про квітки, про Змійку, про листочки, про метеликів і все, все.

Невже і тепер Таня думає, що Зелена Змійка — зачарована, неслух'яна дівчина.

Дядя Яша пішов швидче. Згадавши про Таню, він вже не роздивлявся.

Так, він вже сім, чи вісім років не бачив її.

От, пригадує, вона біжить, регоче і простягає до нього руки. От вона облила його водою. Повний кухоль холодної води виливає біла кізка на нього, коли він лежить і мирно дочитує „Приднепровский край“. А Нюня регочеться. Це вона підмовила Таню.

Таня більшенька. Він читає їй „Дядькову Томову хату“, ховає од неї „Ніву“ — там іноді голі жінки, голі чоловіки, всяка така всячина.

А от цікава згадка. Коли розмовляють про дітей, дядя Яша завжди розказує цей випадок знайомим. Зовсім малою Таня. Її лишили саму в хаті. Нюня варила обід. На хвилинку вийшла з хати. Таня робить слідом за дорослими. Вона з середини, накинувши гачок, заперла хату. До неї стукали, прохали, у вікно знаками показували, як одчинити; тьотя Нюня, як уміла, розповіла їй, щоб узяла вона табуретку, злізла на неї і одкинула той гаспидів гачок.

Ні, не зрозуміла — сміється. На плиті варився борщ. Нюня бідолашна аж заплакала, — бува дитина виверне на себе. Довелося бити шкло.

А хіба давно минули часи, коли дядя Яша виходив з кімнати тому, що Тані вже соромно було купатися при ньому, і коли закутане в простиню або сховане за сорочкою тіло Таніне, як і у всіх дівчаток — підлітків, з ногами туго - витягненими й худими, нагадувало обпатрану курку.

Од спогадів дяді Яші зробилося і радісно і важко. Може вона вже відповіла на його лист. Може вже Нюня сидить за столом і перечитує відповідь.

Лист од неї, звичайно, мусів потрапити на посаду і йому до рук, але могло статися і так, що приймача не було тоді саме, як хтось із службовців роздавав пошту. Річ можлива, що його передали Нюні.

Як, цікаво, вона скаже йому, що лист прийшов?

Нюня неодмінно мугикатиме якусь пісню і поводитиметься так, наче нічого-сінько й не трапилося. А він саме тут і піймає її. Нюня погана артистка, а він, як хтось одного разу сказав, — тонкий психолог.

Дядя Яша буде обідати. І навіть тоді вона нічого не скаже йому. Ну, а коли вона подаватиме друге, то, він вже знає, жінка запропонує йому щось вгадати.

Розмахуючи руками, як ганчірками, дядя Яша пішов швидче. Враз на устах з'явилася болісна усмішка. Він згадав про своє. Прийшла схована думка, а за нею давній біль. Усмішка зчезла. За хвилину він почуває себе загнаним, виснаженим звірком.

Плечі зробилися обвислішими, а до чорного обличчя прилипла темна тінь. Виразно окреслились зморшки.

У них не було своїх дітей.

У цьому були винні вони обоє: дядя Яша, Яків Кузьмич і Нюня, Ганна Павлівна, жінка.

Чудно складається життя.

До будки він підходив зовсім стомлений.

Нічого. Ніщо в світі не робиться зразу. Може десь в товстій книзі життя записано і про біль дяді Яші. У житті ж стільки крутих зворотів і несподіванок. Нюня не завагітніє, неплідна. До цього звикли вони обоє. А от хворобу можна вилікувати. З богом дядя Яша розпрощався року, приблизно, вісімнадцятого, а в дива вірить, мабуть, ще й досі.

Буде диво, буде й буде...

Аж ось і будка.

Тут було місце спочинку. Він витяг тютюнницю і скрутив цигарку. Стара шпала із старим загнаним костилем. Щоразу він сідав тут, щоб викурити цигарку. Од весни голоснішим, аж задьористим здається голос Насті, дівки, будникової старшої дочки. Дорослій людині та ще й приймачеві Н.К.Ш.С. ніби й не личить заглядати в чужі двори, але дядя Яша ніяк не може втерпіти. Дуже бо цікаво там, за горожею з напівзогнилих, жовтавих од ґрунту та ржі, шпал. До того ж коло „законного“ місця шпара, велика шпара, крізь яку все видно, як на долоні. Старий будник Степан Семенович Архіпов десь видно давно вже побачив дядю Яшу. Він скоро вийде. Вийде тоді, як Яків Кузьмич докурюватиме цигарку.

— Підождіть - но, не кидайте, здрастуйте, дайте прикурити.

Завжди у старого десь заподінуться сірнички.

— Хитрий шельма, — думає дядя Яша, — економить, хазяїн, — і заглядає в шпару.

Невже Настя вже погодувала кури.

Ні, ось вона весела й радісна побігла в шопу, зроблену із дошок, пооддираних з вагонів, і насипану згори землею, сухим кізяком та сонячниковим паліччям.

— Ціп - ціп - ціп! А ціпоньки, ці - ці - поньки! — гукає вона так голосно, наче кури позаходили до станції.

— Тіп - тіп! Путь, путь, путь, пу - гуу - ть!

Кури, повитягавши шиї, стрімголов мчать до неї. Вмить вона в смішному, різноманітному колі з курок, півнів та качок. Дядя Яша аж сміється. Йому дуже кортить бути на її місці.

— Кать, кать, кать! — гукає Настя.

Вже запевне всі кури й качки позбиралися, але Настя гукає та й гукає так само голосно.

Дядя Яша сміється. Сміється і того, що Настя ціпціпкає, і того, що в неї вже засмажені щоки, що в неї вічно засукані рукава, і найдужче сміється з того, що кури, ключучи, чудно смикають своїми хвостами.

— Сильна дівка, — думає він, — і хазяйка, пошукати такої. Не дурно Чайка стереже її. А тільки не пара вона йому, — роботящий розумний парнишка, а от фізіономія непоказна, та й пер-ріс, думаю.

У сараї видно рябий зад сементалки.

Так, дійсно, нема ціни на будникову „Рябуню“.

Навіть, коли хвалився нею Степан Семенович, то, здавалося, казав він не все, що можна сказати: корова на весь район.

В такі хвилини дядя Яша завжди рішав змінити своє життя. Кинути к бісу цей проклятий вугіль, не бачити запорошених лиць, придбати десь коло станції хазяйство і пожити. Сонячники, сементалка, кури, баштан з кримськими кавунами. Нюня вже наспеціалізувалася на гусях. Він купує кролів і розводить їх тисяч п'ять...

Пасіка.

— От, тільки Нюніне здоров'я...

Далі цього він планів не розгортав.

Приходив будник, прикурював, сидав.

— Як вона, Якове Кузьмичу, жизнь?

— Нічого, дедушка Степан. Бичка забрали.

— Забрали.

Будник розповідав про те, скільки молока дає „Рябуня“.

Сьогодні знову так, мабуть, на палець менше. Чередник обдувив, „Рябуня“ погуляла пізніше на місяць, — виходить промах, — телитиметься пізніше, а молоко саме раз — зимне.

— Як гуска?

— Настя по-німецьки вигодовує гуску, напихає їй у пельку проса й кукурдзи на кислому молоці. Вже десять днів гуска сидить у ящику і од жиру ходити не може.

Удвох такички вони сиділи хвилин двадцять.

— Як Ганна Павлівна? — нарешті, прощаючись, пита будник.

— Нічого, ніби краще. А Христя?

— Однаково.

— Не думаєте в город із нею?

Старий безнадійно махав рукою. Христя — шостий рік, як хвора: ні ходить, ні рухається, ні говорить. Чайка, розказував будник, знав одну таку, год лежала в гіпсовій колісці і видужала. Береться Чайка Христю везти в центр, але будник не дурний, він розуміє, що йому потрібна не Христя, а Настя.

Яків Кузьмич обережно співчував.

— Ну, всього, Степане Семеновичу, десь завтра побачимось; живі будемо — не помремо.

Будник кивав головою і підносив руку до старого казенного картуза з порепаним засмальцьованим козирком.

— Та побачимось. Взаємно...

II

Ганна Павлівна лежала хвора.

Дядя Яша навіть не помітив цього. Він думав, що вона спочивала після своєї щоденної хатньої роботи. Коло неї на простині лежав альбом з листівками Кавказу та Криму.

В кімнаті, як і завжди, було чистенько й затишно.

— Втомилася і лягла подивитися картинки, — подумав дядя Яша і глянув на її спокійне обличчя, трохи бліде од втоми. Він дивився на нього трохи більше, ніж коли б очі її були розплющені.

Вона золота жінка. І от зараз би треба, щоб у їх були діти. І чого так пізно почали вони думати про це. Нюня не хотіла дітей. Як це так, щоб у неї були діти! Тоді, як він був „смотрителем“ і брав 80 карбованців — жарти в дореволюційні часи!? — вона справляла коштовні вбрання. „Потім, потім будемо думати про це“. Тепер іноді Нюня сидить біля вікна, вже не така красуня, як колись, а в очак у неї спокій і покора. Вона мовчить. Вона також думає „про це“ і часом нишком зиркає на дядю Яшу.

Яша сидить і справляє вощину в рямці. Він працює і чудно, поверх окулярів, дивиться на речі. Вона стежить за його рухами. От він дивиться на вощину, от накрутив дріт на гвіздок, узяв молоток, щоб забити гвіздочок і дерево. А в нього, знає вона, дві думки: одна про вулик, а друга „про це“. І ні він, ні вона не промовлять і слова.

Дядя Яша витяг тютюнницю і поклав на комод. Щодня, біля десятка років, він, вернувшись із роботи, клав тютюнницю на цей самий комод, зацяцькований фігурками - преміями з гільз „Каракоз“.

Пальцем він легенько торкнув по голові череп'яну фігурку. Та захитала комічною головою, а у відповідь їй, лукаво посміхаючись, відповіла друга фігурка — II кругло - черевий сусіда.

Перед тим, як глянути в шухлядку він позирнув на жінку. Вона рівно дихала. То здіймалися, то опускалися груди.

А що, як вона тільки вдає, що спить, а справді обережно слідкує за ним? Що, як тільки він одкриє шухлядку, а вона — раз — і схопиться... і спіймає за руку... або просто сяде та й витягне з - під подушки листа од Тані? Але ні. Здається, вона таки спить. Він легко кахикнув. Ганна Павлівна не прокинулася. Тоді він узяв цигарку. Він чиркне і вона од того прокинеться. Нюня зідхнула й застогнала, як стогнуть уві сні. Значить, вона спить.

Обережно, щоб не збудити її, він одкрив шухлядку й заглянув у неї. Зверху листа не було.

Лист од Тані міг бути, здавалося йому, тільки в шухлядці. Він виклав на скатертину гребінці з поплутаним волоссям, цілий жмут наміток і всякої дрібниці. На споді листа також не було.

Лишився, мабуть, старий самотнім, як грушка у полі.

Він глянув у дзеркало і там побачив страшне, дуже схудле, чорне обличчя. Зморшок було не багато, але вони були глибокі й великі, схожі на сліди від ножа на тісті. Дядя Яша рідко коли дивився в дзеркало і тепер, побачивши себе, жажнувся. Чорний, як сажка, порошок робив лице ще чорнішим. Він трохи нагнувся, щоб подивитися на волосся, і помітив, як на одязі блищать дрібні грудочки вугля. Волосся поприлигало до тіла й нагадувало йому мокру мишу.

„Де вже в біса од такого діти будуть“?

Якби Нюня побачила, що він увійшов до кімнати, не скинувши піджака у снігах — вона б вилаяла його.

Добре, що вона спить.

Навшпиньках він вийшов з хати, скинув піджак, витріпав його, струсив віничком порох з штанів, оббив чоботи і знову пішов до хати.

Що робити, коли жінка спить? Звичайно, не будити. Хай собі спить, спочине. Дядя Яша може собі потерпіти з обідом і піти поглянути на природу — чи що. Сьогодні він одурить Нюню.

Вона прокинеться, а його немає... Туди, сюди — „Яша!“ — А Яша „шпаціює“, як каже інженер Войков.

Тепер він вже не стукав по кімнаті. Йому тільки рушник ти мило взяти. Умиється і піде собі кудись.

Людині треба використовувати кожну хвилинку й дихати свіжим повітрям.

Він піде і трошки подумає взагалі. Про Таню і таке інше. В здоровім тілі, пишуть, дух бадьорий. — Адже - с, Нюня, спи на здоров'я. А я може і в клуб зайду.

Весна саме починалася. Од неї повітря пахло травами. У відчинені вікна райкому ЛКСМУ смачне, аж солодке повітря влилося тоді, коли Мартин Брудний побирав стьожки газет, що ними в - осени пообклеювали щілини.

Тільки - но скінчилося засідання активу, як Брудний узявся за цю роботу. Юрбою, з веселим юнацьким реготом, комсомольці повиходили і порозходилися вуличками.

Мартин лишився сам.

Трохи було досадно за цей молодий, безжурний регіт. Мартин вважав його трохи непотрібним сьогодні. Досада ця зростала, як на зло усяким статтям, новим романам, директивам, фейлетонам.

Може всі ці питання про пол, про кохання і торкаються кого, але в кожнім разі не Мартина. Він виріс, переріс.

Якось і досі люди не можуть бути серйозними, не можуть твердо дивитися на речі. Навіщо копирсатися в тельбухах, коли хочеш знати не білше ніж те, що то тельбухи? І все ж не було певності в собі. Якого біса нервувати, коли ти всох.

Мартин знав, що коли б він глянув зараз на себе в віконне скло, — побачив би в ньому жовту тінь на обличчі, що буває у всіх старих більшовиків. Це щось своєрідне. У старих це і заслання, і безсонні ночі, і довгі засідання, все, — професійна жовтина.

— Це од кімнати і засідань, — подумав він, — подібні фізіономії у канцеляристів. Двацять чотири роки і така здохляка.

Вітер ніс буйні весняні пахощі з степу. Небо було пухке й важке. Здавалося, ось - ось піде дощ. Він підійшов до вікна. Од потяга за обрієм вихоплювався чорними клубами дим, піднімався і танув. Це пройшов пасажирний.

І од повітря, і од ясно - синього неба, і од усієї весни груди, здавалося, наливалися сміхом.

Брудний раптом відчув, що він не може зараз одійти од вікна і сісти над протоколом засідання осередку слабої, недавно пущеної шахти. Це не лінощі, не весна, не ідіотське неясне бажання чогось: він не розкис од весни; він не визнає ніякої весни, ніякої любови. То дурощі. Він втомився та й годі. Треба відпочивати.

І все ж він одійшов, все ж витяг із шапки протокол. Розгорнувши папери, він зігнувся над ними. Починалося сухо, казенно, як і всі протоколи. Паротяг гукнув на станції, і Мартин подумав про людей, які їдуть у поїзді.

Важко було зрозуміти написане.

Чорт, який нервовий став.

Відносно протокола треба було щось рішити, вивчити його, а читати не хотілося.

Не думати про все це. Лягти бі спочити просто на столі. Добре, що нікого не було в кімнаті. А от, уявляє, сидить тут Феня. Вона зирнула б йому у вічі і, звичайно, нічого не кажучи, сміялася б.

І може йому було б боляче, як тоді, коли він не підняв тих дурних гір. Він згадав подробиці того вечора.

Феня, слідкуючи за ним, сиділа, неначе гостя. Хлопці робили фізкультурні вправи. Всі підняли пудові гіри. Узявся Мартин. Він підняв і підніс до грудей, як і всі. Далі треба було „викинути“ її догори, підержати якусь секунду на витягнутій руці і потім кинути геть. Клята гіря була важка. Він побачив, що його м'язи не можуть виконати те, що зробили інші.

Він почервонів і поставив гірю. Феня зареготала і зразу ж, зніяковівши, змовкла, бо ніхто не сміявся.

Прошка, дружньо ляскаючи Мартина по спині, хотів заспокоїти його і зробив ведмежу послугу. Все це, мовляв, дурниця.

— Фізкультурою, фізкультурою, голубчику, треба зацікавитися.

Коло волосся, над чолом, шкіра Мартинові потеплішала і зробилася мокра. Було таке гидке почуття, що неприємно було дивитися на свої ноги й руки, а товаришам у вічі.

Навіть тепер на саму згадку було важко.

— Неодмінно беру відпустку і поїду відпочивати.

Щось нагонило нудьгу. Чомусь мало було повітря. Він кілька хвилин посидів на стільці. Кляте бильце давило, як кістка.

Од того, що він підвівся, у мозок і очі вдарило жовтою плямою.

— Це також од втоми і недокрів'я, — подумав він.

Аж згодом біль щез.

У шибі він побачив своє обличчя. Тепер воно було бліде. Куточки губів спустилися. Сліди од віспи були такі ж, як і завжди.

Вітер дмухнув, приємно, лагідно торкнувся чола. Він дивився у далечинь.

— Добре, от я — комунар. Я дванадцять, чотирнадцять годин роблю, думаю. Люблю роботу. І яке відношення має до мене цей вітер, чисте весняне якесь небо, цей дурман? Мені треба вивчити протоколи, дати звіт про роботу, направити її, а я замість того, щоб керувати нею, наче баришенька... поводюся, як колишній гімназист.

Чому Прошка працює, як воляка, а залишається міцним, як камінь. Він, здається, трохи жартує там із дівчатами і не кисне.

А він навіть не може думати як слід. Що думати? Прошка не думає, він не людина, а годинник. Точна перевірена машина, що регулярно вимагає і продукує. Звідци іноді чудні погляди щодо жінок. Прошка сильна натура, а він... Ет, чорт. Якого це дідька він почав думати про це.

Швидко він згорнув папери і надів кашкета. Він рішив переглянути папери дома.

Які зміни надворі протягом дев'яти - десяти годин!

Мартин помітив, що кожна гілочка насмокталася води, і хоч не було на їх листу, все ж видно було, що вони, ці тонесенькі гілочки, живі, — мине кілька днів і бруньки розв'яжуться. Вони вже побільшали.

Він зірвав одну, розтер її на долоні й понюхав. Дуже пахло зрізаною травою. На руці лишився зеленкуватий слід.

Звідкілясь збоку лився пах бальзамічної тополі. Од нього було приємно — наче пахли всі дерева. Мартин хотів зламати гілочку з цієї тополі і ламав з кожного дерева цієї породи, але всі вони були прості, а не бальзамічні.

Де б же вона росла, ця чарівна тополя? Він зупинився і глянув назад. Те, що він побачив, примусило його посміхнутися. Кроків за двадцять п'ять — тридцять од нього йшла дівчина.

Він так здивувався, що забув зігнати посмішку з лица.

— От так бальзамічна тополя.

Він швидко глянув на дівчину, щоб запам'ятати, яка вона, і більше не оглядатись. Неможна ж, роззявивши рота, дивитися на нову людину з блазенською по-смішкою цілу годину.

Дівчина була вищесереднього зросту, білява, з великими темними очима.

В одязі була розхристаність і щось подібне до манери одягатися багатьох тутешніх комсомолок.

В обох руках вона несла речі: в одній кошик, а в другій теплу хустку та щось загорнуте в червоне вкривало.

Йй, видно, важко було нести, бо вона аж перехилилась на бік кошика. Мартин ще помітив, що її руки дуже малі й кволенькі, щоб нести таку вагу.

Йому од цієї зустрічі стало чомусь весело і ніби легше.

Він пішов швидче. — Ще чого доброго, — подумав він, — попрохає допомогти.

Мабуть до когось із завів приїхала ця незнайома. Йому показалося, що десь він бачив цю людину.

Хто вона?

Він знав майже всіх, хто приїздив сюди на літо. То були дочки та синки кваліфікованих робітників та спеців, які вчилися в місті. Одначе серед них такої ніби не було. Він переклав протоколи з однієї руки в другу.

А втім не свербить йому за вухом. Приїхала дівчина, може якась безробітна, іде собі, їй важко нести речі, а... з лица вона нічогенька, ну й добре...

А він — комуніст і йому треба знати постанови, вивчити протоколи, що він їх з собою несе. От і все.

Він навіть насупив брови і зробив зморшку між ними. Все „те“, як і кожній людині, потрібне і йому, але не зазірати ж під кожну хустку.

Щоб не думати про дівчину, Мартин дивився у землю.

Земля вогка, подекуди вона присохла, як хліб. Де - не - де збоку калюжки й плямки зеленої дуже молоді, ніжної травички.

— А до кого таки справді приїхала ця дівчина? А може вона й не дівчина, жінка? От Прошка зразу пізнав би: жінка, чи дівчина вона.

Головне, йому, як каже Прошка, треба „видержати марку“ і не озиратися.

Десь дівчині так повиягувало речами руки, що вони ниють. А пальці аж злиплися, на їх білі плями.

Він оглянувся. Дівчина стояла. Втомившись, вона терла пальці. Він встиг побачити, що вона витягла хустку і намотала її на долоню.

— Муляє, — подумав Мартин, — хустка не дуже допоможе.

Чи не допомогти часом цим маленьким ручкам?

Мартин аж жажнувся цієї думки. Ні, пробачте. Він буде йти і мовчати, як дуринда.

— Йолопе, дурню, чортове опудало! — вилаяв себе Мартин. — Людині важко нести, вона втомилася, і, може, на думці у неї немає ніякого й чортівиння, як у тебе, а ти думаєш, що б тобі сказати. То мовчи, коли не можеш поводитися з людьми; біс тебе бери, йди і мовчи!

Не комсомолец ти, а кізяк, друже любий, олія! Комсомолец? Ну то кинь свій страшок, підійди до товаришки і скажи: „Вам, певне, важко нести, давайте мені ваш кошик, я допоможу вам“.

Він хотів зупинитися.

Але ж може їй буде неприємно! Ми, мужчини, коли підходимо до незнайомої жінки з якоюнебудь послугою, — за послугою здебільшого ховається поганенька ссамовпевненість, бажання подобатись і трошки нахабства, — думаємо тільки про себе.

Мартин не відносив себе до тих „ми“.

Ніколи, ніхто з нас не думає об тім, як це сприймає жінка.

Він на хвилинку уявив себе на місці жінки. У нього було б холодне почуття огиди.

Так, але немає ж у нього ніяких планів, ніяких намірів. Він просто хоче допомогти маленьким рукам.

Що це таке? Що за настрій? Груді так налилися ніжністю, що він сам себе порівняв з тим цуцням, яке лащиться до кожного першого - ліпшого.

Маленькі ручки, коли вам боляче, коли ви втомилися — скажіть мені самі. Так, так, так.

Він аж пирснув од сміху. Оце, власне, і єсть те, чого він шукає. Йому незручно пропонувати послугу; коли їй важко, коли вона втопилася хай... хай, скаже йому.

Він пішов повільніше.

Вона йшла, дрібно ступаючи. Так, дрібно ступаючи, на порту „бігають“ з п'ятипудовими мішками вантажники.

Швидко глянувши на Мартину своїми чистими, хорошими очима, вона пройшла трохи наперед.

Тепер він дивився на неї скільки хотів.

У неї, дійсно, були дуже малі руки. Він помітив, що мізинний палець аж побілів біля нігтя.

Сама була русява. Скільки їй років? Він не міг відповісти на це. Для того, щоб бути заміжною, вона молода, щоб дівчиною... здається, вона вже не дівчина... Хто знає, скільки їй років.

Так Мартин ішов за дівчиною, пильнуючи, щоб віддалення між ним і нею ні збільшувалося, ні зменшувалося.

Трохи прим'яте, але чисте вбрання незнайомої навело Мартину на думку, що вона їхала поїздом. Мартин вирішив: нехай що, а він підійде і допоможе їй.

Та де ж він бачив її? Таке знайоме лице. Цей характерний ніс — наче хтось жартуючи надавив йому кінчик — як надрізаний.

Глупо, як на сторінках старого любовного роману: жінка приїхала; десь її чекає чоловік; ідучи од станції, вона радісно посміхається — уявляє собі щасливу зустріч, що ось-ось буде. Ії зустрічає комік, схожий на Мартину Брудного і думає, що посміхається вона до нього. „Він“ з льоту закохується... прислухається до стукоту серця... Підійти, не підходити, так, не так — вгадує він. Так, так — підказує серце...

Мартин зрозумів — не підійде він до неї зараз, то тоді, коли вона одійде, не підійде й зовсім.

І от, коли між ними було не більше трьох кроків, він зупинився. Спочатку од несподіванки він не знав, що сказати. Дівчина чи жінка з посмішкою глянула на нього.

— Давайте, я допоможу вам... ви певне втомилися?

Вона, як йому здавалося, засоромилась, глянула на нього, на речі й відповіла:

— Допоможіть, якщо хочете.

У неї посміхалося не тільки обличчя, вона посміхалася вся. Вона підняла кошик. Це вона понесе сама.

Ні, ні в яким разі Мартин не може цього дозволити. Хай товаришка несе не таке важке. Він втомився не так, як вона; власне, він ніяк не втомився.

— Ну, несіть. Я не знаю, як і дякувати вам... Мені самій нести довелося б далеченько.

— Куди? — спитав він і подумав: спитав „куди“, як візник.

— Тут єсть Яків Кузьмич...

Вона не скінчила. Він перебив:

— Ви до дяді Яші? До Гори?

— Його звуть і так.

Тепер Мартин згадав, де він бачив цю дівчину. Він навіть знав її ім'я.

Давно, як він був учнем залізничної школи другої чи третьої класи і зубрив правила чотирьох дій арифметики, щоб в - осени здати іспити, вона, дуже малою дівчиною в білій сукенці бігала, де їй хотілося. Тоді вона була „панночка“.

Дядя Яша вже був не доглядачем складу на станції, а рахівником у конторі.

Кошик таки був важкуватий. А він ще ворожив на пальцях, чи допомогти їй Ех, голову теляча!..

— Значить, ви до дяді Яші?

— Ви також знаєте його?

— Я знаю і вас..., а ви мене не знаєте. Вас звуть Танею.

Вона здивовано глянула на Мартина.

— Так же? — спитав він і засміявся.

— Так, але звідки ви знаєте? Я була тут дуже давно, а вас бачу, здається, вперше. Що за зустріч? Може ви працювали в місці? Ви не працювали, часом, у Мар'ївському районі?

— Ні, — відповів Мартин, — я часто буваю у місті, і був, але вас не зустрічав там. („У Мар'ївському районі“ — видно вона партійка, або комсомолка).

— Звідки ж ви мене знаєте?

— Знаю. Я вже давно знаю. Адже ж ви — Таня?

— Та Таня. Це чудно. Чекайте, як же це?..

— Ну от бачите.

Вони обоє засміялася. Мартин помітив, що в ній єсть щось таке, чого немає у близьких йому по роботі комсомолок Фені, Марусі та інших. Її чистий, мелодійний голос і ворухливі, гарні губи чудно впливали на нього.

— Ви ще були малою і я невеликим... улітку ви жили в дяді Яші. Ов я вас і бачив. І оце тепер спочатку думаю, — де я вас бачив? — і тільки ви сказали, що йдете до дяді Яші, так і згадав.

Таня знову зупинилася, цього разу, щоб дати спочити Мартинові. Він не помітив цього. Вона поклала речі на землю. Мартин підняв їх і зважив на руці. Вони були втричі легчі за кошик. Йому не хотілося, щоб вона несла навіть це.

— Коли вам важко, я буду нести й клунок, — промовив він, дивлячись на її підрізане волосся, що спадало на очі. Йому хотілося, щоб вона сказала: „несіть“, але Таня нічого не відповіла й звиклим рухом поправила золоте пасмо волосся. Волосся знову повисло коло брови. Од ходи щоки їй зробилися червоні. Вона, здавалося, була дуже вродлива. Мартин побачив, що брови у неї не дуже темні, проте вирисовуються наче підведені. Вона попрохала його трохи спочити й не хотіла, щоб він, крім важкого коика, ншсі ще й подушки.

— Он чорний будиночок за тополями, то хата дяді Яші? — спитала Таня, коли вони пройшли догув вулицю.

— Так, то він і єсть.

— Як я давно тут була! А, здається, минули місяці, а не роки. На тих тополях, то дикі тополі, — вічно воронячі гнізда, і мені завжди хотілося вилізти аж до гнізд. Дядя Яша якось був упіймав гавеня. Таке цікаве було. Я їду, бігаю, а гавеня літає за мною, репетує мов навіжене.

Мартин слідкував за її ротом. Він уперше бачив такі гарні губи й очі. Йому хотілося, щоб вона говорила весь час.

— Ій в око, — думав він — видно ніколи не попадала й крихітка з вугля. На обличчя мабуть ніколи не сідав пил. Воно не було б таке бездоганно чисте, ніжне і молоде.

Він пригадав жінок - робітниць і перед ним вплили похмурі, до краю виснажені, брудні обличчя декого з них. Шахта залишає слід навіть на тих, хто не був у ній, а тільки працював на допоміжних роботах. Домашні хазяйки, жінки робітників нічим не відрізняються од жінок, які працювали коло вугілля і оце вмилися.

Мартин силкувався йти як можна тихо. Тані ж хотілося швидче побачити своїх. Назустріч, по другий бік вулиці, швидко йшла Феня.

Чорними очима, що поблискували мов вуглинки, вона ще здалеку силкувалась вгадати, хто з Мартином. Мартин занепокоївся. Ніби перед Феніними очима мав за обов'язок бути без нікого. Він згадав, як завжди вона терлася коло нього, хотіла бути з ним. В ті неприємні хвилини він часом не помічав її. Аж тоді, як бачив її палаючі щоки й очі, що запалювалися погрозливими іскорками, він знав, що йому треба тікати від неї.

В таких випадках Феня була не така, яку звикли бачити в гурті. І заздрість, і злість, і якесь незрозуміле бажання на кожному кроці всім, а особливо Мартинові, надозолити з'являлося в неї. В комсомолі ця Феня була одна з активних. Не зважаючи на те, що вона була молода, їй доручали серйозну роботу серед жінок робітниць. Мартин знав Феню не тільки в роботі і не розумів її.

Тепер у неї був той самий злий вогник, який з'являвся у неї тоді, коли вона мстилася на йому.

Мартин почував, що ось - ось скоїться щось гидке. Ця Феня вічно допече саме тоді, як не треба.

Таня, видно, помітила щось непевне, бо пильно глянула на Мартина.

— Ви тут працюєте?

— Так, тут. У райкомі.

— У райкомі? — ніби здивувалася Таня.

— У райкомі, — відповів він тихо, думаючи про Феню.

В цей час Феня була проти їх. Суворо зсунені, чорні, наче підведені вуглям брови, схожі на осельниці, ще більш занепокоїли Мартина. Трохи примруживши очі, вона оглянула Таню. Таня розгублено переклала подушку з однієї руки в другу.

— Здоров, Мартине!

У голосі почулися загрозливі нотки, що кінчалися потім нервовим, знайомим йому, неприємним сміхом.

— Доброго здоров'я, Феню.

Вільною рукою доторкнувся до кашкета і подався швидче вперед. Треба було скоріше минути її і тікати од небажаної зустрічі. Коли зараз не пустить шпильку, — думав він, — все мине як слід.

Феня зупинилася. Він побачив, що вона збирається щось казати:

— Слухай, Мартине, — гукнула вона через дорогу, — ти ж чого не виконуєш обіцянок? А - я - я... Неможна так!

Мартин не міг не зупинитися. До горла йому підкотилися важкі олив'яні гульки. Хотілося добре одчитати цю злюку.

— Що таке? — спитав він. — Я, здається, нічого тобі не обіцяв?.. Що я тобі обіцяв?

Він знав, що Феня „казиться“, як казав про неї Прощка, але йому здавалося, що Таня в його словах чує фалшиві нотки. Тепер Таня думає: „от він каже неправду, між ними щось єсть: йому неприємно, що я з ним“.

— Немає цього нічого, — хотілося крикнути йому, — немає! Але він не крикнув, а прикусив губу так, що на ній кілька хвилин лишались ямочки од зубів.

— Що таке, скажи толком, Феню, і не мороч голови! Що за таємниці?.. — промовив він голосно, сухо.

Феня глянула на Таню, потім на нього і відповіла:

— Не можу ж я кричати при чужих те, що можна знати тільки тобі.

Це вже свинство. Мартин так і сказав:

— Це свинство, товаришко Феню! Це чорт знає що... ви не маєте права!..

Але злість прокипіла і щезла.

— Ходімо,— обернувся він до Тані.

— Треба, нарешті, покінчити з цією ненормальною,— майнуло в голові. Сьогодні ж він зробить їй добру прочуханку.

Таня пішла перша.

Феня, стримуючи сміх, слідувала за Мартином. Їй це було цікаво — дратувати його.

Він цікавий і коли червоніє, і коли блідне — розпалений, зневажений і завжди незіпсований. Гадюка кусає не тільки обороняючись.

— Ти будеш сьогодні? — спитала вона зовсім іншим, чисто діловим тоном, коли Мартин з Танею трохи одійшли.

— У клубі? Буду.

— Почекай! — гукнула Феня. Він став.

— Ти знаєш, я сьогодні в клубі не буду.

— Що ти хочеш цим сказати?

— А мені треба з тобою побалакати. Розумієш? Нам треба побачитись десь у іншому місці. Та ти сам знаєш.

Вона ледве помітно усміхнулася і не оглядаючись пішла.

Декілька хвилин Мартин ішов мовчки, не знаючи, що сказати Тані..

— Ви вибачте,— нарешті промовив він,— ця особа якась... нервова. Коли Таня здібна розуміти, то вона зрозуміє все і без моєї допомоги,— думав він.

— Ну, от ми й прийшли. Я й не знаю, як вам дякувати... Вам же, мабуть, і не по дорозі, га... Отака я... Яка маленька тепер ця хатка!

— Ніяк не дякуйте... Я живу трохи не по дорозі, це правда, проте у мене це вільний час. Я все одно хотів пройтися, подихати... Так остогидло сидіти в кімнаті...

Мартинові хотілося ще побути з Танею, але Таня стояла мовчки. Він розумів, що йому треба йти, що їй хочеться бачити своїх, однак одійти не міг, не знав, з чого треба починати.

Подати їй руку чи ні? Як треба робити, коли „офіційно“ вони не знайомі? А вона чекала.

Чому це він відчуває себе з цією зовсім чужою людиною не так, як, допустім, із Фенею, Марусею, або хоч би й Настею - молошницею?

Адже вона звичайнісінька людина та ще, здається, й партійка. Можна б реготати, жартувати. Іноді це в нього виходить ніби так, як і в людей. Чорт, тут можна залитися розмовами! Скільки цікавих, загальних тем!

— Що в мене за ідіотський підхід, що я за ганчірка, це ж сміх буде, коли згадаю! Ну, ну, комунаре - відлюднику, як ти поводитимешся?

Він закашлявся, хоч кашляти не хотілося.— Навіщо брехати?

— Так,— нарешті сказав він,— мені вже нічого робити.

Мартин трохи одійшов. Таня дивилася на нього. Йому чомусь здавалося, що вона кепкує.

Руки Мартин таки не подав. Торкнувшись, по-військовому, до козирка, він пішов од неї. Таня постукала. Ніхто не виходив. Вона одчинила хвіртку. Озираючись, вона глянула на Мартина. Він ішов не оглядаючись.

Племінниця, яку так довго чекали, взяла речі й увійшла в двір.

III

Таню дуже вразив пах ліків, що вдарив їй у ніс, коли вона одчинила сінешні двері. Цього вона не сподівалася. Ще у вагоні вона мріяла про зустріч. Вона підійде до дверей і тихо постукає пальцем. Дядя Яша, або Ганна Павлівна, скоріше Ганна Павлівна озветься: — „Хто там“? Таня не відповідатиме.

Вона постукає тричі з однаковими павзами.

— Хто там? — знову питає Ганна Павлівна.

— Я, — чужим голосом, басом, як вовк у казці, відповідь вона і... одчинить двері. Вона в хаті. — Та - а - ня! О, боже мій! — протягне Ганна Павлівна і зразу в очах їй блиснуть сльози. Руки опустяться. А потім вона метушливо забігає по хаті, підбіжить до плитки, пересуне на друге місце рондель, кинеється цілувати, подавати їй стілець, сяде, зіреється, одійде, гляне. А дядя Яша складе руки, як на молитву і з усмішкою, доброю батьківською усмішкою на все лице, дивитиметься на неї. Він же „Христосик“.

Коли вони цілуються, од нього несе теплим перегаром тютюну. Борода і вуса чудно колять губи, ніс, щоки.

І раптом пах ліків.

Вона, не постукавши, увійшла в кімнату. Ганна Павлівна сиділа на ліжку трохи бліда, схудла. Кілька секунд вона дивилася на Таню, не пізнаючи її. Поволі рот їй розкрився, а на лиці, як тінь, перебігла радість.

— Та - аня...

Ганні Павлівні не стало сили виявити радість. Таня підійшла до неї. Тітка піймала її руку і потягла до себе.

— Хворі? Хворієте? Що з вами, тьотю? Та вас же не пізнати?... А де дядя Яша?

Хвора силувано посміхнулася. Незачесане, ще й тепер досить густе, колись розкішне, волосся тітчине звисало на очі, кофту, спину: сьогодні вона не брала гребінця в руки. Тільки очі, сірі, великі, молоді очі, очі, що крізь них вже точився десь далеко припшклий біль, — блищали. Вона хотіла встати, але й на це сили не стало.

Вони поцілувалися.

— Хворію, — відповіла вона, — хворію. Так склалося життя.

— Що це ви?... Що ж болить?

Ганна Павлівна махнула рукою і не відказала. Таня пояснила це тим, що вона або не хотіла признаватися, або їй неприємно було, як і багатьом хворим, говорити про свою хворобу. Враз тітка випустила Таніні руки. Вона хотіла побачити, чи дуже ж змінилася племінниця, і чи вона така, якою її уявляли. Вона згадала листи. Їй не вірилося, що з нею, такою ще молодою, могло трапитися так багато нещасть. Невже вона вже доросла. Так, Таня доросла, вона вже жінка.

— Старе це у мене... старе, — відповіла вона з болем. А чого ж ти сама? Як же це?

— Що старе? — не зрозуміла Таня.

— Хвороба ця... стара історія. Чого ж ти сама, господи? — повторила Ганна Павлівна. Таня засміялася.

— Треба, тьотю, раніш самій улаштуватися. А от я не знаю про дядю Яшу нічого. Чи не хворий хоч він?

— Е, старий став, старий... Та роздягайся ж хоч... Скоро прийде...

Роздягаючись, Таня поглядала на тітку. Як жінка, вона зразу ж догадалася, що в тітці одна з тих жіночих хвороб, які за місяць-два роблять з красунь старих бабів.

— Так чого ж ви лежите? Давно хворі?

— Вже два годи. Іноді і нічого, встанеш... оце три місяці нічого не було, а позавчора лягла... Підожди, — раптом звернула вона розмову на інше, — сьогодні який день?

— Понеділок.

— Лишенько, то ж сьогодні кооператив зачинений! А я не варила, не пекла. Що ж робити? Боже, і Яші як на зло немає.

Та я не знаю, як з тобою балакати. Роздягайся хоч, лишенько мені, роздягайся, вмийся і сідай. А Яші як на зло немає. От біда!

Що секунди вона поглядала в вікно.

— Аж ось і Яша.

Вона хотіла встати. Встати неможна. Тоді, щоб не виявити, як їй болить, вона крикнула:

— Яша! Приїхала!!.

IV

Надвечір другого дня Мартин одягнувся і вийшов. Він хотів іти до клубу. На півдорозі він звернув і попрямував вулицею, що вела до дяді Яші. Біля крамнички кооперативу він побачив кількох чоловіків, які про щось розмовляли.. Поруч, коло „Винсиндикату“ хитався п'яний. Його вмовляли йти додому і за це він лаяв канцелярію, Троцького і той гвіздох, що бог на його шапку вішає.

Мартин не розумівся на цигарках, бо не курих. Проте зараз зайшов до крамнички, щоб купити цигарок. 25 штук цигарок! Проща курих „Декабристи“ й „Кубу“.

Іван Кононенко продавець і завкрамниці, з інвалідів - партієць, що недавно перейшов до партії з комсомолу, — видавав крам дяді Яші. Швидко, набитою на ділі рукою він клав на вагу потрібний крам і важив.

— Єсть печення. Що ще?

Дядя Яша дивився на полицки, шукав потрібне, не знаходив, пригадував і врешті показував на крам, кажучи, скільки одважити.

Мартин розумів, у чім річ. Йому здавалося, що дядя Яша нишком поглядав на нього і думав: „Чекай, чекай, голубчику, от помучся, почервоній, поки я наберу, роби собі яку хочеш холодну фізіономію, а я таки знаю, знаю твою думку. Так, так голубчику мій“.

Мартин хотів вийти, та Іван привітався до нього. Дядя Яша також обернувся і ввічливо зняв кашкета.

Мартин відповів. Він давно бачив дядю Яшу і тепер здивувався: постарів, обличчя вкрилося цілим десятком нових зморшок. Але він радий.

Іван, подаючи цигарки дяді Яші, пожартував:

— Дядя Яша у нас розгулявся: пів кіла печення, цигарки першого сорту, га? Ну, ну, розбагатіли!

Дядя Яша посміхнувся, чомусь підморгнув і зробив головою так, наче хотів сказати: — пострівайте лишень, я вам не таке встругну... Секрет, братця, секретна справа...

Мартин протягнув руку Іванові і дяді Яші.

— Які цигарки курих дядя Яша?

— Я не курю цигарок, — набиваю, або кручу, а сьогодні день такий... случай вийшов...

— „Куба“, — відповів за нього Іван, загортаючи оселедці, — що ж це за случай, цікаво знати? Чи не хрестини часом?

Дядя Яша не зрозумів жарту і образився. Він подумав, що Іван знає про його таємницю і сміється з нього.

— Хрестини? Ні, не можна сказати, щоб хрестини, — промовив він, не знаючи, чи сказати цим парубкам, для чого він купує це все.

Хто їх знає? Так вони хлопці ніби й нічого — Мартина поважають непартійні, — але що як їм забандюриться, допустім, побачити Таню?

— Треба й баста! — одрубав він так рішуче, що вже незручно було розпитувати далі.

Мартин узяв цигарки. Неясно в уяві рисувалося побачення.

Взятися лише до дяді Яші, і той сам допоможе йому. Він подумав: — тихий чоловічок, не робить лиха, чесний, трохи ніби наляканий, трохи ненормальний. Оця його лагідна, хоровита усмішка, — зародок божевілля.

Він не хотів зловживати його покірністю, але кортіло взнати, як дядя Яша ставить до нього.

— А я от, Якове Кузьмичу, знаю, який случай.

Дядя Яша здивувався. Злякано він подивився на Мартина — жартує товариш Брудний.

— Ні... ви нічого не знаєте.

— Отже знаю, а хочете, скажу.

Дядя подумав, що з ним жартують. А може вони знають Таню? Ні, ні, нічого вони не знають. Таня тільки його й Нюніна. Як же це...

— Та що ви, товариші, чого б мені ховатися... — зовсім злякався він, — знаєте, це ось що: сьогодні день мого янгола, народження... А ви вже мабуть таке там подумали?

Але тут дядю Яшу зневажили, як ніколи в житті: його спіймано на ганебнім вчинку, прилюдно спіймано на брехні. Іван підійшов до календаря, щось уважно прочитав на ньому і промовив:

— А ось зайдіть сюди... тут немає Якова... сьогодні немає. Еге - е, Якове Кузьмичу, щось тут не так...

Мартин підморгнув Іванові. Дядя Яша розгублено дивився, то на одного, то на другого.

— Та я пожартував...

— Ні, я таки знаю все, — визволив його Мартин, — але чого ви так ховаєтеся. До вас приїхала Таня... І що ж тут страшного? А я її знаю ще дуже малою... вчора навіть допоміг нести речі.

Мартин помітив, як його слова немов убивали дядю Яшу. Лице довшало, очі дивилися так, наче перед ним з'явився мрець; опускалися руки, наче крізь ноги сила з нього виходила кудись у підлогу.

— Стривайте, — прошепотів він, — це так, тільки ж ви... значить, ви знаєте Таню? Я нічого не розумію... Цього не може бути.

— Чого ж не може бути?.. Знаю. Ви здивувалися?

— Нічого подібного, я не здивувався, — тільки я думав, що її ніхто тут не знає. Ясно, нічого поганого тут немає.

Надворі дядя Яша запобігливо тис руку Мартинові. На вусаках, на бороді Мартин помітив сиве волосся.

Людина гнулася перед ним:

— Прощавайте, прощавайте... Ви, товаришу Брудний, заходьте колись...

— Та вже зайду якимсь. А ви кланяйтеся товаришці Тані.

— Обов'язково, обов'язково... А як же...

— Я її отакенькою знаю... разом бігали... а то бувало вона грається, а я сховаюся за дошками, або в бур'яні та й дивлюся, — збрехав Мартин.

V

У синій млі вечора світилися жовті квадратики вікон: не всі спали:

Мартин Брудний випив молоко, що принесла Настя, одкрив вікно, виглянув. Він збирався до клюбу. Ити не хотілося. Не хотілося зустрічатися з Фенею.

Тепер у кліюбі Феня, Маруся, Прошка, Федя й інші. Десь у куточку „на своєму“ місці Іван Чайка — похмурий, немов злий, мовчазний. Читає газетку й думає: у нього вічно „плани“.

Феня своїми очима гострими й чорними, як очі кажана, зиркає то на Прошку, то на двері й чекає.

На стінах об'яви; повітря вогке — шлакові стіни; пах клею. Маруся мовчить, її чудний носик, ніби роздвоєний, гостренький, оце саме починає вкриватися ластовинням. Якби не цей свіжий колір щік, можна було б думати, що вона завагітніла, — так густо висипало те ластовиння.

Вона, як курча, — казали хлопці при Феді. Без нього ж всі кажуть, що в середині в ній сидить чорт — вона заразилася Федіною „натурою“.

Весна. Робота завмирає. Клюб — величезне приміщення недобудованого ба-раку, — порожнє. Весна не дає робити. Он вчора Мартин (Мартин не такий, він не „молодь“) навіть помітив таке: з клубу вийшли юрбою; всім іти однією дорогою; а не минуло й хвилини, як публіка парами розлізлася. Тільки він і додому пішов один. Феня спочатку йшла з Прошкою. І Мартин, звичайно, здивувався, коли вона його наздогнала.

Взагалі останніми часами він почав дещо помічати. Всі, кого він знав, потайки обережненько змовлялися, наче хотіли тікати. Змінилися всі: Прошка вивчився неохайно носити свою чорну оксамитову толстовку. Він не застібав коміра. У нього був такий вигляд, наче носив він не одягу, а кайдани. Він наче показував свою шию, — вона сильна, повна, гарна. Особливо приємно дивитися на неї тоді, коли він повертає голову убік.

Усім Прошка каже дурниці, радіє, смішить дівчат, а дівчата липнуть до нього, проте бояться повірити зовсім — вони вже знали дві - три весни.

Хтось назвав Прошку „молодим богом“. Він став ще упевненішим. Навколо його особи розмови: — його женять, шукають дівчину, поводяться, як з малим, а він, не маючи куди дівати енергію, блукає до півночі, а потім іде спати до якоїсь дівчини на село. Всі це знали, знали дещо й крім цього — бували драми, сльози, аборт, — але не звертали уваги, бо своєю вродою, сміхом і розумом, що не мирився з дійсністю і працював над тим, як скоріше дійти до часів, коли всі люди будуть такі ж радісні й квітучі, як і він, Прошка розвіював незадоволення. Всі, крім Мартина й Чайки, вірили в його розум. Захоплювався спочатку й Мартин, але якось Чайка сказав:

— Симулює Прошка свою розумність, бузить... От що я знаю, як свої п'ять...

Чайчини слова запам'ятались, і Мартин згодом побачив, що Прошка справді симулює.

Феня закохана і в Прошці, і в Мартині і в комусь там ще. Мартин переконався, що вона полова психопатка. Вона ніяк не скаже йому „щось“.

Маруся чекає Федю, Федя ніби не звертає на неї уваги, а справді робить своє обережно, продумано, розміряно, б'є напевно, точно — і тут він технік.

Всі як дурні, як наелектризовані.

Здається, од Фені заразилася не тільки Маруся, а всі. Вона ж як сказана. І це видно по всьому: і по новій манері носити вбрання, і по зачісці, і по блюзці навіть. Як і в Прошки, комірець розстібнутий (Феня ходить у толстовці, підперезується „кавказьким“, по - хлоп'ячому, і взагалі підроблюється) і видно теплу шию. Нервує, перечитує відділи пригод та злочинів усіх газет.

Мартин вийшов з хати. Світло у вікнах жовтіло, а на лихтарях, коло шахти та клубу, горіло яскраво — здавалась, наче там, де миготять ці цяточки, літають мільярди мікроскопічних створінь, або ллються чарівні звуки; повітряні хвильки торкаються до електричних лампочок і од швидкого ритму, ніжнього і легкого, вогні танцюють, тремтять, сміються.

Мартин позад себе почув ходу. Він не оглянувся. Хода зробилася швидча. Хтось хотів наздогнати його.

Певне Феня чекала мене. Підійде зараз, візьме за руку і, як собака, зазиратиме в вічі. Йому завжди було неприємно, коли Феня палила лице стриманим диханням.

Ось, ось вона підійде.

Йому зробилося трохи холодно і він, щоб позбутися остраху, вгадував, з чого вона почне.

Дика думка майнула Мартинові в голові. Він рішив тікати. У нього навіть виник план: стрибнути, побігти по - між деревами, повз горожі, за ріг і потім у темряву. М'язи напружилися. Він хотів стрибнути, але зробилося душно і він зупинився.

Феня підбігла до нього і взяла його за лікоть, за руку. Пальці були теплі, трохи вогкі. Він обережно звільнив свою руку і вит-р її об кишеню. Вона помітила це й засміялася. Злість ураз здушила йому горло. Він вилаяв себе, бо знав: як би він не злостився, він її не вилає, не одштовхне.

— Ідіотка якась, — подумав він, — коли вже скінчиться ця комедія? І додав: — Я не розумію тебе, Феня... Ти зробилася така нахабна.

— Зробилася Мартине, а раніш ти хіба розумів мене?

Мартин хотів сказати їй, щоб вона не в'язла до нього, ніколи не в'язла, але і слова, і той тон, яким вона відповіла, збили його.

— Що тобі? — спокійно запитав він Феню.

— Мені нічого не треба. Мені — слухай, Мартине — мені треба... Я одна, я мучуся...

Голос їй змінився. Мартинові здавалося, що вона змерзла. Була вона струнка, міцна й висока. Він бачив, як важко дихала. Вона дуже часто робила з грудьми, як тепер, тільки в двох випадках: коли говорила на зібранні і коли була з ним.

— Ходім, сядьмо. Ось тут недалеко лава... ходім... Чого - ж ми стоїмо, як дурні?

Між деревами, мов дитину, вона взяла його за руку. Ніякої лави поблизу не було.

— Знаєш що? — почала Феня, — чого ми такі ідіоти? Ти вічно тікаєш, а я — якась задержувата, зла... Слухай, Мартине, а я ж не така, як ти думаєш. Феня була немов п'яна. Його трохи турбували лагідні нотки в голосі.

З нею творилося щось чудне: руки їй зробилися сухі, кінці пальців похолонули, — як камінці.

— Може вона й справді випала трохи, щоб бути сміливішою. Бува, впаде, — подумав Мартин і л-генько придержав її за руку. Гілочка торкнулася лица і він заплющив очі. Ніжний пах бальзамічної тополі налив і щез, — наче хтось коло лица махнув листям цього дерева. Він згадав Таню і посміхнувся. Він хотів відповісти Фені, як слід відповідати на злі, настирливі приставання.

— Ну, от тут ми й сядемо. Тут ніхто не вештається. Адже ж не вештається?

— Не знаю.

Він не знав, чим пояснити зміну в її настрої. Немов ображена ним колись, вона все ж лишалася покірною, закоханою.

— Сідай.

Мартин сів.

— Що ж ти мені хотіла казати? Кажі.

— Почекай, посидь, — відповіла вона, не поворухнувшись.

Вона образилась і хотіла заплакати.

Мартин не почував себе винним, але розумів, що відповідати за щось уж- повинен. Провина виросла після того, як він пішов з нею, як торкнувся до руки, як сів поруч. Треба швидче тікати од неї.

Вставши, Мартин промовив:

— Я йтиму. Мені треба йти.

— Ні, ти не підеш.

— Мені треба йти. Як же я не піду?

Тоді Феня попросила:

— Сядь, посидь трохи, Мартине... Трохи.

Він сів. Феня зразу ж підсунулася до нього й, ніби турбуючись, що він знову встане, взяла його за руку.

— От слухай,— почала вона так спокійно, наче збиралася говорити годину,— слухай, Мартине... Ти не розумієш мене... Як ти думаєш про мене? Ти певне думаєш: от божевільна оця Фенька, якась ненажера... кидається всім на шию, закохується в кожному. Яка вона брудна! Скажи, Мартине, ти думаєш так? Думаєш: який з неї робітник? Ну, скажи... Мартин мовчав.

— Чому ти не відповідаєш мені?— сіпонула вона руку.

— Я не знаю, що тобі казати. Я не думаю так, але часом ти дійсно буваєш чудна.

— Чудна? Це правда...

Він одкотив комір пальта, бо стало холодно.

— Ти змерз?

— Трохи холоднувато.

Раптом, немов щось їй не вдалося, Феня хруснула пальцями.

— Мартине, я хочу тобі сказати... от що... я хочу сказати, що ти не знаєш мене. Я жорстока?.. Це тільки так здається, або, краще, це вдаване. От недавня, наприклад, зустріч із тією дівчиною. Я... плачу. І я не така зла... Я хочу сказати, що не знаю, як треба підходити до тебе. Паскудні і цей Прошка, і Федя, і Іван і всі дівчата, хлопці, і я, крім тебе. Але всі ми, ти знаєш,— кращі за інженера Войкова — то сволоч. Так цим я хочу сказати, що я роблю кінець усьому. Я не чіплятимуся більше до тебе. І от чого: тоді й ти пропадеш без пуття, як і ми. Зрозумів? Я зрозуміла і кажу те, про що думала весь час. Погана я, а ти хороший. От і все. Тепер давай про це не балакати... Я тепер хочу знати, чи відчуваєш ти весну, чи почуваш, що вона тягне тебе, смокче, робить здатним зробити щось надзвичайне... ну вбивство, злочин; полюбити якусь вродливу жінку і... бути сміливим із нею... Як би це сказати...

Феня заспокоїлася. Запитувала вона без інтересу, наче найголовніше, для чого вона ловила його, вона вже сказала.

— Я не розумію тебе.

— Ото, ну... маєш ти потребу? Хочеш любити когось?

— Навіщо це тобі?

— Мені іноді здається, що... ти не здатний любити... Я навіть не уявляю тебе таким... ну, люблячим, сильно люблячим.

— Тобто?

— Я сказала трохи не так... Чого ти уникаєш цього?

Вона трохи замислилася. Враз вона промовила:

— Ну, тепер ти мені не відповіси.

І вона повеселішала. Поблизу почулись голоси. Це примусило її говорити голосно, вільно, навіть кокетуючи, немов балакала з малознайомою, але цікавою людиною.

— Скажи, як звуть ту дівчину і хто вона?

— Ту дівчину звуть Танею. Вона племінниця дяді Яші.

— Ім'я хороше, та й вона нічого собі... Ваш брат за такими бігає. Тобі вона подобається?

— Я її мало знаю. Вона, здається, нічого.

— А ти знаєш, що я подумала, коли побачила тоді... вас? Я подумала: оця дівчина буде його жінкою... І це факт.

Цокотіння і скрип коліс, що раптом почулися десь дуже близько на вулиці, примусили встати обох. Хтось розмовляв. Немов злодії, що тікали з краденими речами, змовлялися, куди краще тікати. Мартин скористувався моментом і запропонував Фені йти просто на голоси.

За хвилину вони були на дорозі.

Двоє людей тягли візок, а на візку лежало щось темне, велике, як стіл. Двоє людей розмовляли. Один голос вони пізнали, голос Феді Маркина, техніка, що вів гурток у клубі своєї професії і гуляв з Марусею. — Ну, от і одчепився од неї, — подумав Мартин і гукнув:

— Ти, Федю?

Скрип щез, візок зупинився.

— Я! — перелякано озвався Федя.

— Ходім до нього, — сказав Мартин Фені.

— Ходім, — стомлено відповіла вона, розуміючи його.

Йй уже не хотілося говорити з ним.

Візочком Федя Маркин з батьком везли комод і трюмо. Федя, ніби спійманий на крадіжці, щоб сказати щонебудь, запропонував обом закурити. Феня і Мартин відмовились.

— Трюмо й комод папаші перевозимо... Старичкам, — виправдувався Федя. Феня обурилася.

— Трюмо й комод, — перекривила вона його, — ста - а - ричкам... Яким старичкам. Якого ж біса ти, як злодій, тягнеш це барахло вночі, га?

— Товаришко Феню, йй-бо батькові, щоб я вмер на цім місці.

Феня розлютувалася. Він, цей баран, закоханий до безтями, ще жартує!

— Сволочі ви, а не комунари. Ха - ха! Захисток заводиш, комоди, гардероби, всяке дрантя і... перевозиш це вночі, щоб не запаскудити вивіски?!. А там повна хата такого барахла? Ти що ж, записався вже?

— Та Феня, та що з тобою? Папашине ж це... Ото!

Він глянув на Мартина: що думає цей?

Мартин готов був провалитися крізь землю.

— Ідь і мовчи, — захилинаючись, ледве стримуючи себе, щоб не вилятися, звеліла Феня. — Геть!

— Комедія.

Федя сіпнув візок.

— Чортові міщани! — сплюнула Феня і зпересердя подала Мартинові руку.

— Прощавай! От що: все, що сьогодні я тобі бузила — не в щот. Розумієш? Обое ви мені не потрібні, живіть і розмножайтеся. Коли й єсть щось путне між усіма вами, то це Прощка. Решта не люди, а якісь машини холодні. Ви здатні виконувати тільки одну роботу. На більше пари не стає. Прощавай!

Здивований таким несподіваним кінцем, Мартин не встиг промовити й слова.

Феня, твердо ступаючи, швидко пішла. Він довго прислухався, як стихали кроки, а потім, замислившись, пішов туди, де тремтіли вогні.

(Далі буде)

Л. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

САЛДАЦЬКЕ ВЕСІЛЛЯ

В мене палець зомлів натискати гашетку.
Кулі мого кулемету вбили моє серце,
Моє серце, моє серце, моє серце...
Гашетка зомліла натискати на палець.

Ночі освітлені сяйвом ракет,
Ранки затьмарені хмарами газів...
День із туману скелетом вилавив,
Грав черепами в крокет.

Ниви вагітної жовтий паркет
Воском червоним натерто.
Хочемо жити, а мусимо вмерти...
В ім'я яких мет?!

На широких плацу мовчазної планети,
Шикувалися армії чорних смертей,
Супроводив бою весільний кортеж
Невеселий фокстрот кулеметів.

На широких плацу завивався танок і
Мерці танцювали ламаючи ноги,

З під сталевих шоломів
Виглядало чоло їм,

Божевільне чоло —
Мертвий лоб.

У весільну подоріж поїхали одружені,
у крупівські чемодани спаковано речі.
Молодий був вельми їречний,
Молодій до ніг припадав дуже.

І все він белькотів недорікувато: мамо!
І все він кричав: мила!
А мамою була йому — чорна яма,
Дружиною — могила...

На світанку:

лю - лі... лю - лі...